

Managementsamenvatting

Aanleiding en opzet van het onderzoek naar rondtrekkende woonwagenbewoners

In Vlaanderen en Brussel behoren naar schatting tot 10 000 personen tot de groep die men decretaal vat onder de term ‘woonwagenbewoners’. De populatie woonwagenbewoners bestaat uit drie subgroepen: Voyageurs, Roms en Manoesjen. Zij vormen in Vlaanderen een minderheid die voornamelijk geïsoleerd van de meerderheidsmaatschappij leeft, en lange tijd enkel contact zocht met de zogenoemde *burgermaatschappij* in het kader van economische uitwisselingen. De woonomstandigheden van de woonwagenbewoners verschillen sterk: sommige gezinnen wonen nog in woonwagens, anderen in huizen of appartementen. Sommigen blijven het hele jaar op dezelfde plaats, anderen trekken een aantal maanden per jaar rond en weer anderen zijn het hele jaar noodgedwongen onderweg vanwege een gebrek aan vaste en legale standplaatsen. Daarnaast komen ieder jaar verschillende gezinnen uit het buitenland een periode rondreizen in Vlaanderen.

Een grote groep woonwagenbewoners bevindt zich in een maatschappelijk kwetsbare positie op een verscheidenheid aan domeinen. Zeker de Belgische woonwagenbewoners die bij gebrek aan een vaste standplaats het hele jaar door rondtrekken, zijn zeer kwetsbaar. Om als overheid een effectief beleid te kunnen voeren dat inspeelt op en beantwoordt aan de noden van deze kwetsbare groep, is het in eerste instantie nodig om over correcte informatie over rondtrekkende woonwagenbewoners te beschikken. Tot nu toe is er in studies naar woonwagenbewoners echter weinig tot geen aandacht besteed aan de groep rondtrekkenden, aangezien de problematiek van noodgedwongen rondtrekkende woonwagenbewoners (en dus ook hun toegenomen kwetsbaarheid) relatief recent is. De doelstelling van dit onderzoek was dan ook om in te spelen op deze lacune in de kennis over woonwagenbewoners en op basis van de onderzoeksresultaten concrete beleidsaanbevelingen te formuleren die een doeltreffend beleid met betrekking tot rondtrekkende woonwagenbewoners mogelijk maken. Om aan deze doelstelling te voldoen, hebben we ons in dit onderzoek gericht op drie centrale vragen:

1. Hoe ziet de leefsituatie en maatschappelijke participatie van rondtrekkende woonwagenbewoners eruit?
2. Hoe ziet de bestaande ondersteuning, begeleiding en hulpverlening voor rondtrekkende woonwagenbewoners eruit?
3. Welke aanbevelingen kunnen gedaan worden op basis van de bevindingen uit de eerste twee clusters van onderzoeksvragen?

Eerst hebben we afgebakend wie tot de doelgroep van rondtrekkende woonwagenbewoners behoort. We hebben ervoor gekozen om iedere woonwagenbewoner zonder vaste en/of legale standplaats in België als rondtrekkend te beschouwen. Van de drie subgroepen Belgische woonwagenbewoners bleken vooral de Roms binnen deze categorie te vallen. Ook buitenlandse doortrekkers die enkele maanden per jaar in België rondtrekken, meer specifiek Franse Gens du Voyage en Britse en Ierse Travellers, vallen onder deze afbakening en hebben we gerekend tot de scope van dit onderzoek.

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, hebben we meerdere data-verzamelmethode gebruikt. Ten eerste hebben we een literatuurstudie uitgevoerd om zicht te krijgen op wat al geweten is over de doelgroep en welke initiatieven bestaan ter ondersteuning van (rondtrekkende) woonwagenbewoners. Daarnaast hebben we gesproken met sleutelfiguren: personen die vanuit hun functie in contact komen met en/of kennis hebben over woonwagenbewoners. Ten derde hebben we de rondtrekkende woonwagenbewoners zelf bevroegd, waarbij onder andere de volgende thema's aan bod kwamen: hun woonsituatie, ervaringen en wensen wat betreft het rondtrekken, onderwijs en leefsituatie. In totaal hebben we 48 Belgische woonwagenbewoners en 31 buitenlandse doortrekkers geïnterviewd, waarvan het merendeel op de Vlaamse

doortrekkersterreinen. Omdat er geen populatiegegevens zijn van de rondtrekkende woonwagenbewoners, hebben we voornamelijk gewerkt met toeleiders. Een beperking hiervan was dat de personen die niet door de toeleiders zijn gekend, niet werden bevraagd. Via de gesprekken met sleutelfiguren hebben we wel indirect informatie over deze groep gekregen. Een vierde dataverzamelmethode, die tot doel had een beter zicht te krijgen op de bestaande initiatieven ter ondersteuning van (rondtrekkende) woonwagenbewoners, was het deelnemen aan vergaderingen en bijeenkomsten met woonwagenbewoners als thema. Een laatste methode was het organiseren van een search conference¹ waarbij we zowel beleidsmedewerkers als praktijkwerkers hebben uitgenodigd, en waar de belangrijkste uitdagingen geselecteerd werden en er concrete actiestappen werden uitgewerkt die een antwoord kunnen bieden op deze uitdagingen.

De kwetsbare positie van Belgische rondtrekkende woonwagenbewoners

Geen van de rondtrekkende Belgische respondenten had ten tijde van de interviews beschikking over een vaste woonst. Dit komt door een gebrek aan standplaatsen, wat maakt dat het rondtrekken bij deze groep eerder noodzaak is dan een positieve keuze. Door het gebrek aan een vaste standplaats vormen zij een kwetsbare groep binnen de samenleving en hebben ze nauwelijks kansen hun sociale grondrechten te realiseren: ze leven continu in onzekerheid, hebben vaak geen toegang tot de meest elementaire voorzieningen zoals elektriciteit en water, en hebben het gevoel overal verjaagd te worden. Daarnaast hebben de kinderen door het gebrek aan een vaste standplaats geen toegang tot het onderwijs: geen enkel kind van rondtrekkende ouders die tot onze respondenten behoorden, was ingeschreven in een school. Bovendien hebben de gezinnen geen vaste inkomensbron of baan binnen het reguliere arbeidscircuit en worden ze amper bereikt door de reguliere dienstverlening.

De buitenlandse doortrekkers in België zijn een stuk minder kwetsbaar. De reden om rond te trekken ligt bij hen vooral in een combinatie van traditie en functionaliteit. Van oudsher reizen ze immers rond om via het uitoefenen van ambulante jobs aan de kost te geraken. Waar vroeger de Travellers de belangrijkste groep doortrekkers in België vormden, zien we de laatste jaren een evolutie naar een verhoging in het aantal groepen en verlenging van de verblijfsperiode van Franse Voyageurs. Dit kan verklaard worden doordat deze laatste groep in hun thuisland een toenemende discriminatie ervaart en steeds meer Franse Voyageurs daarom de Belgische markt opzoeken. Ondanks dat de buitenlandse doortrekkers zich over het algemeen in een minder kwetsbare positie bevinden, merken ook zij (en vooral de Travellers) op dat ze wel eens tegen problemen aanlopen bij het vinden van een standplaats in België.

Woonwensen van Belgische rondtrekkende woonwagenbewoners

Zowel op de korte als de lange termijn zijn de Belgische woonwagenbewoners op zoek naar zekerheid. Zij geven aan dat de doortrekkersterreinen de beste tijdelijke oplossing vormen om op korte termijn meer zekerheid te verwerven, omwille van de aanwezigheid van de belangrijkste faciliteiten (zoals water en sanitair) en de zekerheid dat ze drie weken op een vaste locatie kunnen verblijven. Het grote probleem echter, dat hun onzekere leefsituatie nog versterkt, is de concurrentie voor de schaarse plekken vanuit de Travellers en zeker de Franse Voyageurs. Uit dit onderzoek is namelijk gebleken dat de buitenlandse groepen beter georganiseerd zijn en vaak met grote groepen rondtrekken, waardoor de Belgische woonwagenbewoners aangeven vooral in de lente en zomer geen plaats meer te vinden op de Vlaamse doortrekkersterreinen. Dit heeft tot gevolg dat de Belgische

¹ Het doel van een search conference is om gezamenlijk plannen te ontwikkelen waarbij de deelnemers zelf de verantwoordelijkheid nemen voor de uitvoering.

woonwagenbewoners een andere oplossing moeten zoeken die vaak nog tijdelijker is, minder comfort biedt en minder kans geeft om in contact te komen met de nodige dienstverlening.

Op de lange termijn zijn de woonwensen van Belgische woonwagenbewoners divers. Voor een deel van de woonwagenbewoners zou het voldoende zijn om in de wintermaanden op een vaste plaats te kunnen blijven en in de overige maanden rond te trekken, zolang er maar voldoende standplaatsen zijn en/of men voor een langere tijd (bijvoorbeeld een aantal maanden) op één plaats mag blijven. Andere woonwagenbewoners, voornamelijk ouders met (jonge) kinderen en ouderen of personen met een zwakke gezondheid, verkiezen een vaste standplaats het hele jaar door. De ouders worden dan immers in de mogelijkheid gesteld om hun kinderen op regelmatige basis naar school te sturen, en ouderen of personen met een zwakke gezondheid wensen meer standvastigheid omdat ze zich te oud of te zwak voelen om nog voortdurend rond te reizen. Bij de personen met een wens voor een vaste standplaats zien we twee verschillende voorkeuren terugkomen: sommigen zouden graag een eigen familieterrein voor woonwagens hebben, en anderen zien meer in een woonst in een huis (al dan niet met woonwagens eromheen) of een appartement.

Goede praktijken, knelpunten en noden bij dienstverlening aan rondtrekkende woonwagenbewoners

Er bestaan verschillende vormen van ondersteuning en dienstverlening voor rondtrekkende woonwagenbewoners. Sommigen zijn specifiek bedoeld voor rondtrekkende woonwagenbewoners, anderen hebben alle woonwagenbewoners als doelgroep. Dienstverleners kunnen vanuit verschillende perspectieven werken met woonwagenbewoners, en dit los van de noden die woonwagenbewoners zelf formuleren. Sommigen hanteren meer een integratieperspectief en vragen zich vanuit dit perspectief af wat de woonwagenbewoners nodig hebben om mee te kunnen in de huidige samenleving, terwijl anderen het respect voor de culturele eigenheid van woonwagenbewoners als vertrekpunt nemen. Die verschillende perspectieven kunnen ervoor zorgen dat de dienstverleners een andere kijk hebben op hoe de dienstverlening eruit zou moeten zien.

Wat in de praktijk goed blijkt te werken in de dienstverlening naar rondtrekkende woonwagenbewoners is outreachend werken: dit is het opzoeken van de doelgroep op de plek waar ze verblijven. Zeker in het begin is deze werkwijze zeer belangrijk om een vertrouwensband op te bouwen. Ook het inzetten van een beperkt aantal vaste aanspreekpunten per dienstverlenende organisatie of instantie wordt gezien als een goede aanpak. Een knelpunt bij het werken met rondtrekkende woonwagenbewoners is het feit dat zij als rondtrekkenden niet lang genoeg op één plaats (kunnen) blijven om iets met hen te kunnen opbouwen. De meeste dienstverlening is immers lokaal geïnteriseerd. Daarnaast zit de bestaande dienstverlening voornamelijk geconcentreerd rond de doortreksterreinen en referentieadressen, terwijl niet iedere rondtrekkende woonwagenbewoner hiertoe toegang heeft. Niet iedereen die tot de doelgroep behoort, wordt dan ook bereikt binnen het huidige bestaande aanbod aan dienstverlening. Bovendien is er een gebrek aan een structurele verankering van projecten, waardoor succesvolle projecten niet omgezet kunnen worden in een structurele dienstverlening. In het algemeen is het cruciaal te komen tot een beter opvolgingssysteem waarbij dienstverlenende instanties meer in contact staan met elkaar en de opvolging losgetrokken wordt van de verblijfslocatie van rondtrekkende woonwagenbewoners.

Prioritaire uitdagingen en beleidsaanbevelingen

Net zoals de wijze van dienstverlening, kan ook het einddoel van een woonwagenbeleid bepaald worden vanuit verschillende perspectieven. We zijn bij het opstellen van de beleidsaanbevelingen

uitgegaan van een geïntegreerd perspectief, waarbij meerdere van deze perspectieven met elkaar gecombineerd worden:

- Integratie is het finale doel, dat enkel ten volle gerealiseerd kan worden mits:
- er een aanbod bestaat van beleidsmaatregelen en daarbij horende praktijken dat (rondtrekkende) woonwagenebewoners in staat stelt hun sociale grondrechten te realiseren en
- beleid(sformuleringen) en de implementatie ervan rekening houdt en respect betoont voor de (in beweging zijnde en geleefde) culturele identiteit van de woonwagenebewoners.

Bij het creëren van een woonwagenbeleid op maat is het daarnaast belangrijk om in het oog te houden dat de groep rondtrekkende woonwagenebewoners geen uniforme groep is, maar verschillende meningen en wensen heeft met betrekking tot hun leef- en woonsituatie en verschillende noden hebben op het vlak van dienstverlening. Waar sommige families ook na het verkrijgen van een vaste woonplaats nog sterk begeleid zullen moeten worden, zijn andere families slagkrachtiger en zullen zij meer zelfstandig hun weg vinden.

Concreet hebben we op basis van deze uitgangspunten de volgende algemene beleidsaanbevelingen gegeven en uitgewerkt:

- Zet in op verschillende woonoplossingen, met op de zeer korte termijn aandacht voor Housing First om aan de noden van de meest kwetsbare groep rondtrekkenden te beantwoorden. In eerste instantie moeten rondtrekkende woonwagenebewoners snel woonzekerheid krijgen. Mogelijkheden om deze op korte termijn te voorzien is het tijdelijk gedogen van woonwagenebewoners op terreinen zonder vergunning en het al dan niet tijdelijk toegankelijker maken van de doortrekkersterreinen voor Belgische woonwagenebewoners. Op de langere termijn is het belangrijk om gemeenten mee te krijgen in het verhaal van het belang van bijkomende standplaatsen, zonder dat de volledige verantwoordelijkheid bij hen komt te liggen. Een concrete piste die we aanbevelen is het inzetten op kleine familiale woonwagenterreinen, naast de piste van kleinschalig wonen.
- Voorzie voor ieder soort terrein (doortrekkersterreinen, pleisterplaatsen, residentiële terreinen, of alternatieve woonvormen) een minimale inrichting en ondersteuning, door bijvoorbeeld aandacht te besteden aan proper en voldoende sanitair en een sociaal beheer. Ook de ligging van de terreinen verdient aandacht, om de integratie van woonwagenebewoners – en specifiek de vrouwen – in onze samenleving te bevorderen. De inzet van een mobiel team voor sociaal beheer en een uniform registratiesysteem over de doortrekkersterreinen heen kan de ondersteuning van specifiek rondtrekkende woonwagenebewoners verbeteren.
- Werk een integraal (familie)plan uit op de domeinen leefsituatie, wonen, en dienstverlening en onderwijs. Hierin worden ten eerste de wensen, noden en doelen van de familie en ten tweede de afstemming van het dienstverleningsaanbod op de noden uitgeklaard. We zien hierin een bijzondere rol weggelegd voor de referentieadressen op het vlak van de coördinatie, en voor een familie- of gezinscoach op het vlak van de concrete begeleiding.
- Voorzie op korte termijn een onderwijsaanbod op maat dat flexibel inspeelt op de rondtrekkende situatie van de kinderen, en besteed op de lange termijn aandacht aan een regelmatige onderwijsdeelname van woonwagenebewoners in het algemeen. Concreet bevelen we aan om een richtlijnenkader specifiek gericht op de doelgroep uit te werken. Daarnaast is het belangrijk om een structureel en professioneel aanbod van onderwijsondersteuning uit te werken voor leerplichtige kinderen op alle doortrekkersterreinen. Bovendien moeten er specifieke en outreachende onderwijsacties zijn voor kinderen van woonwagenebewoners die op een vaste standplaats staan, aangezien een vaste standplaats geenszins een garantie is voor een regelmatige deelname aan het onderwijs.